

JUDIKATĪVĀ KONSTITŪCIJA: IZPRATNE UN NEPIECIEŠAMĪBA

JURISPRUDENTIAL CONSTITUTION: UNDERSTANDING AND NECESSITY

Jānis Pleps, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras asociētais profesors

Summary

The author of the article critically analyses the concept of a jurisprudential constitution developed in Lithuanian constitutional theory. This concept emphasizes the crucial role of the Constitutional Court in the legal system, recognizing constitutional interpretation given by the Constitutional Court as a binding part of the Constitution, obligatory for other state institutions and society. According to this view, the Constitutional Court holds exclusive authority and a monopoly on constitutional interpretation. The author stresses that such an approach disregards the principle of diversity of the sources of law, arguing that constitutional interpretation should consider all possible sources of law, not just the legally binding interpretation provided by the Constitutional Court. Furthermore, the Constitution is applied not only by the Constitutional Court but also by all state institutions, which, as a result, engage in constitutional interpretation. In this context, the author examines the meaning and significance of the famous quotation by Charles Evans Hughes: “The Constitution is what the judges say it is.” Traditionally, this phrase has been used to describe the political influence of constitutional courts.

Atslēgvārdi: konstitūcija, konstitūcijas normu saturs, noskaidrošana, konstitucionālā tiesa, judikatīvā konstitūcija, oficiālā konstitucionālā doktrīna

Keywords: Constitution, constitutional interpretation, Constitutional Court, jurisprudential constitution, official constitutional doctrine

Ievads

Pēc Otrā pasaules kara kā Rietumeiropā, tā arī citviet pasaulē plaši aizgūta un tiesiskajās sistēmās ieviesta¹ profesora Hansa Kelzena (*Hans Kelsen*, 1881–1973) projektētā konstitucionālās tiesas ideja.² Konstitucionālā tiesa ar tai piešķirtajām

¹ Plašāk sk.: Stone Sweet A. Constitutional Courts. Grām.: The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law. Edited by Michel Rosenfeld and András Sajó. Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 817–820.

² Kelsen H. The nature and development of constitutional adjudication. Grām.: Vinx L. The Guardian of the Constitution. Hans Kelsen and Carl Schmitt on the limits of constitutional law. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, pp. 22–78.

pilnvarām iztulkot konstitūciju (juridiski saistoši noskaidrot konstitūcijas normu saturu), attiecīgi nodrošinot konstitūcijas pārākumu un augstāko juridisko spēku, bija piemērots mehānisms, lai aizsargātu demokrātijas, cilvēktiesību un tiesiskas valsts principus, kā arī piedāvātu sabiedrībai mierīgus potenciālo politisko (vērtību) konfliktu risināšanas un taisnīguma atjaunošanas ceļus. Vācijas pieredze³ šajā ziņā bija tik sekmīga, ka pēc sociālistiskās sistēmas sabrukuma Centrāleiropā un Austrumeiropā konstitucionālās tiesas izveidošana šā reģiona tiesiskajās sistēmās tika uzskatīta par nepieciešamu inovāciju demokrātiskas tiesiskas valsts atjaunošanā.⁴

Iedvesmojoties no ASV Augstākās tiesas pieredzes un “dzīvās konstitūcijas” (*the living Constitution*)⁵ koncepcijas, konstitucionālās tiesas sekmēja konstitūcijas attiecināšanu uz teju visām sabiedrības dzīves norisēm un būtiskāko sabiedrības dzīves jautājumu izlemšanu konstitucionālajā tiesvedībā. Tiesiskajā un sociālajā realitātē tas nozīmēja politikas juridiskošanu un konstitucionālo tiesu politiskās ietekmes pieaugumu.⁶ Šajā ziņā gana klasiska ir norāde uz Federālās konstitucionālās tiesas svaru Vācijas tiesiskajā sistēmā: “No Pamatlikuma vairs viss nav atkarīgs. To, kas ir Konstitūcija, nosaka Konstitucionālās tiesas nolēmumi. “Konstitūcija ir tas, ko tiesneši saprot ar Konstitūciju”, tā jau 20. gadsimta sākumā paziņoja kāds amerikāņu tiesnesis. Tagad to var teikt arī par Vāciju.”⁷ Arī citu valstu konstitucionālajās tiesībās norāde uz konstitucionālo tiesu ieguldījumu konstitūcijas satura noteikšanā kļuva ļoti iecienīta. To parasti uzsver ar atsauci uz Čārlzu Evansu Hjūsu (*Charles Evans Hughes*, 1862–1948): “Kā tiesnesis Čārlzs Evanss Hjūss [...] norādīja, pārfrazējot tiesu aktivismu, “[m]ums ir jāievēro Konstitūcija, bet to, kas ir Konstitūcija, noteic tiesneši.”⁸ No Hjūsa atziņas izrietošais politiskās varas šarms aizrāva pat Eiropas Savienības Tiesu. Otrajā oficiālajā vizītē ASV Augstākajā tiesā Eiropas Savienības Tiesas priekšsēdētājs Vasilis Skouris (*Vassilios Skouris*) Hjūsa atziņu attiecināja uz Eiropas Savienības Tiesas darbību, raksturojot tās devumu Eiropas Savienības dibināšanas līgumu satura noteikšanā, lai nodrošinātu mieru un pārticību Eiropas kontinentā.⁹ Šajā ziņā vis-tālāk konstitucionālo tiesību teorijas attīstībā nonāks Lietuvas tiesiskajā sistēmā, kur mērķtiecīgi attīstīta judikatīvās konstitūcijas (*jurisprudencinė konstitūcija*)

³ De Visser M. *Constitutional Review in Europe. A Comparative Analysis*. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2015, pp. 63–65. Plašāk sk.: Robertson D. *The Judge as Political Theorist. Contemporary Constitutional Review*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2010, pp. 40–82.

⁴ Plašāk sk.: Robertson D. 2010, pp. 83–143.

⁵ Plašāk sk.: Obama B. *The Audacity of Hope. Thoughts on Reclaiming the American Dream*. Edinburgh, London, New York and Melbourne: Canongate, 2007, pp. 84–95.

⁶ Jarašiūnas E. *Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. Vilnius: Teisinės Informacijos Centras, 2003, pp. 76–99.

⁷ Forlenders H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. *Likums un Tiesības*, 3. sēj., 2001, Nr. 10(26), 299. lpp.

⁸ Tančevs E. Vēlreiz par aktivismu konstitucionālajā tiesvedībā. Grām.: *Konstitucionālās tiesas aktivisms demokrātiskā valstī. Satversmes tiesas 2016. gada konferences materiālu krājums*. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2016, 77.–78. lpp. Sk. arī: Kūris E. *Doctrinal Experimenting with the Constitution in Lithuania: On the Structure of the Constitution, the Non-Amendability of Constitutional Provisions, and the Legal Force of ‘Pre-Constitutional’ Acts*. *Review of Central and East European Law*, 2023, vol. 48, No. 2, p. 115.

⁹ Skouris V. *The European Court of Justice’s Second Official Visit to the United States*. *International Lawyer*, vol. 41, No. 4, 2007, pp. 1004–1005.

konceptija.¹⁰ Atbilstoši šai koncepcijai konstitūciju tiesiskajā un sociālajā realitātē veido konstitucionālā likumdevēja pieņemtais konstitūcijas teksts, kā arī konstitucionālās tiesas nolēmumos ietvertā konstitūcijas interpretācija un konkretizācija.¹¹

Šā raksta mērķis ir salīdzinošo tiesību kontekstā aplūkot judikatīvās konstitūcijas koncepciju, tās saturu, rašanās iemeslus un ar tās īstenošanu saistītos izaicinājumus. Lai sasniegtu šo mērķi, vispirms tiks aplūkota Hjūsa atziņa kā pamats judikatīvās konstitūcijas īstenošanai, tad sniegts ieskats Lietuvas konstitucionālo tiesību teorijas atziņās par judikatīvās konstitūcijas koncepciju un, visbeidzot, aplūkoti izaicinājumi šīs koncepcijas īstenošanā tiesiskajā un sociālajā realitātē. Raksta tapšanā izmantota salīdzinošā metode, vēsturiskā metode un kritiskā metode, kā arī aplūkoto konstitūcijas normu interpretācijas metode un vispārējo tiesību principu konkretizācijas metode. Raksts lielā mērā balstīts uz salīdzinošo konstitucionālo tiesību un Lietuvas konstitucionālo tiesību zinātnieku darbu analīzi.

Hjūsa atziņa

Romiešu tiesību maksimas, juridiski sakāmvārdi un bieži vien kultūrreferences uz slaveniem tekstiem, grāmatām vai filmām var noderēt par efektīvu un pārlicieņošu argumentu kāda secinājuma pamatošanai vai pierādīšanai. Latvijas tiesiskajā sistēmā tas nav bieži izplatīts paņēmiens juridiskajā argumentācijā, bet daudzviet tas ir labi zināms un praktizēts (piemēram, tiesības un literatūras (*Law and Literature*)¹² disciplinā). Šādā ziņā iepriekš minētā Hjūsa atziņa, ka konstitūcija ir tas, ko tiesneši saprot ar konstitūciju, ir kļuvusi par klasisku pamatojumu konstitucionālo tiesu nolēmumu nozīmīgumam tiesiskajā un sociālajā realitātē un konstitucionālās tiesas kā konstitūcijas normu piemērotāja ietekmes pārsvaram pār konstitucionālā likumdevēja varu. Jo īpašu smagumu šai pieejai piešķir tas, ka savu garo profesionālo mūžu Hjūss ir vainagojis ar ASV Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatu.¹³ Citējot Hjūsa atziņu, šajā kontekstā parasti tiek norādīts tieši šis Hjūsa amats.

Atsaucēm uz tiesību avotiem svarīga ir to precizitāte un pareizība. Bieži vien kāda atziņa vai kultūrreference var tikt izrauta no konteksta vai lietota pat pretēji tās sākotnējai jēgai. Arī šajā rakstā ir svarīgi pārbaudīt Hjūsa atziņas lietojuma saturisko un kontekstuālo pareizību.

Vispirms jāatzīst, ka Hjūss patiešām ir izteicis konkrēto domu un tā ir precīzi publicēta viņa runu krājumā.¹⁴ Līdz ar to šajā ziņā tas ir reāls citāts, kura izcelšanos

¹⁰ Žalimas D. Lietuvas Republikos Konstitucija – jurisprudencinė konstitucija. Grām.: Lietuvas konstitucionalizmas. Ištakos, raida ir dabartis. Vilnius: Lietuvas Republikos Konstitucinis Teismas, 2018, pp. 252–254, 284–298, 320–322; Kūris E. 2023, pp. 112–117, 126–131.

¹¹ Statkus S., Amoliņa D. Piezīmes par “Satversmes lasīšanu Satversmes tiesā”. Jurista Vārds, 03.07.2012., Nr. 27(726), 9. lpp.

¹² Plašāk sk.: Posner R. A. *Law & Literature*. Third edition. Cambridge and London: Harvard University Press, 2009.

¹³ Shesol J. *Supreme Power. Franklin Roosevelt v. the Supreme Court*. New York and London: W. W. Norton & Company, 2010, pp. 24–34.

¹⁴ Hughes C. E. Speech before the Chamber of Commerce, Elmira, New York (3 May 1907). Grām.: Hughes C. E. *Addresses and Papers of Charles Evans Hughes, Governor of New York. 1906–1908*. New York and London: G. P. Putnam's Sons, 1908, p. 139. Pieejams: <https://www.loc.gov/item/08014814/> [aplūkots 24.03.2025.]

un saturu var precīzi pārbaudīt. Tomēr visādi citādi konkrētā atziņa ir pietiekami problemātiska, lai ar to pamatotu konstitucionālās tiesas svaru.

Attiecīgā atziņa ietverta Hjūsa 1907. gada 3. maija runā, kuru viņš teicis Elmiras Tirdzniecības palātā kā Ņujorkas štata gubernators.¹⁵ Tas ir vērā ņemams, ka Hjūss runas laikā vēl nav kļuvis par ASV Augstākās tiesas tiesnesi (1910–1916) un tās priekšsēdētāju (1930–1941); kā Ņujorkas štata gubernators (1907–1910) Hjūss ir politiķis, un līdz ar to attiecīgā atziņa ir politika, nevis tiesneša vērtējums par tiesas lomu konstitūcijas satura noteikšanā un piemērošanā. Tā nav tiesneša dižošana ar savām pilnvarām, bet gan politika vērtējums par varas dalīšanas nozīmi un tiesu varas lomu tiesiskajā sistēmā. Tādā ziņā tas ir būtiski tiesu neatkarības principa un tiesiskas valsts principu nodrošināšanai, ja politiskā vara respektē tiesu nolēmumus un neapšaubā to izpildi.

Līdzīgi Latvijas tiesiskajā sistēmā savulaik Saeimas deputāts Arveds Bergs (1875–1941) bija asi iebildis pret Saeimas vairākuma centieniem nepieņemt Latvijas Senāta sniegtam Satversmes normu iztulkojumam un likumdošanas ceļā to pārskatīt. A. Bergs ļoti līdzīgi Hjūsam bija formulējis pieeju, kādu vajadzētu ievērot politiķiem attiecībā pret tiesas nolēmumiem: “Mums nevar būt citu domu, kā tikai tāda, ka Senāts ir likuma tulkotājs, un Senāta tulkojumiem mums ir jāpadodas. Var teikt, ka mūsu Satversme ir tas, kas ir rakstīts, plus tas, kā Senāts to iztulkojis. Runājot par paradoksi, varētu teikt, ka Senāta paskaidrojumi ir Satversmes sastāvdaļa.”¹⁶

Savu runu Elmiras Tirdzniecības palātā Hjūss nebija gatavojis iepriekš, bet tā bija improvizēta reakcija uz iepriekšējo pasākumā veikto runu, kurā tika kritizēta Ņujorkas štata politika, paredzot ierēdņu kontroli pār atsevišķām ekonomiskām aktivitātēm.¹⁷ Runātājs pirms Hjūsa bija piedāvājis neveidot kontroles institūcijas, bet ļaut brīvu ekonomisko aktivitāšu norisi, strīdus gadījumus atstājot tiesas izlemšanai. Atbildot viņam, Hjūss iebilda pret tiesu varas iesaistišanu attiecīgo jautājumu izlemšanā, uzsverot, ka tiesu iesaiste tajos var apdraudēt tiesu neatkarību, pakļaut tiesas sabiedrības kritikai un radīt pieprasījumu pēc tiesnešu iecelšanas amatā uz īsiem termiņiem, lai varētu par viņiem lemt politiski. Tas apdraudētu to tiesu varas lomu, kāda tiem paredzēta konstitūcijā, proti, būt par personas brīvību un īpašuma sargu.¹⁸ No Hjūsa runas kopumā nevar izsecināt tiesu varas pretenziju būt par konstitūcijas satura noteicējiem vai pamudinājumu uz juridisko aktīvismu. Tieši pretēji – Hjūsa argumentācija ir vērsta uz ierobežotu tiesu varas lomu sabiedrībā un vēlmi pasargāt tiesas no tādu jautājumu izlemšanas, kurus mūsdienās konstitucionālās tiesas ikdienišķi izlemj. Attiecīgā atziņa ir izrauta ne vien no runas kopējā konteksta, bet tā pat nav pilns teikuma citējums. Skatot teikumu kopumā, redzams, ka tajā ir uzsvars uz tiesu varas pienākumu aizsargāt personu brīvības un īpašumu, nevis to, ka tiesneši ir tie, kuri nosaka konstitūcijas saturu.¹⁹ Jo īpaši paturot prātā ASV precedentu tiesību sistēmu, ir acīmredzami, ka Hjūsa atziņa nav bijusi domāta kā pamatojums

¹⁵ Hughes C. E. Speech before the Chamber of Commerce, Elmira, New York (3 May 1907). Grām.: Hughes C. E. Addresses and Papers of Charles Evans Hughes, Governor of New York. 1906–1908. New York and London: G. P. Putnam's Sons, 1908, pp. 133–146.

¹⁶ Latvijas Republikas II Saeimas IX sesijas 20. sēdes 06.06.1928. stenogramma. Grām.: Latvijas Republikas II Saeimas stenogrammas. IX sesija. 1928. gads. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1928, 799. sl.

¹⁷ Hughes C. E 1908, p. 133.

¹⁸ Ibid, pp. 139–142.

¹⁹ Ibid, p. 139.

tiesu juridiskajam aktīvismam vai to politiskā svara pieaugumam tiesiskajā sistēmā. Tādējādi šī atziņa vēlākos konstitucionālo tiesību darbos ir lietota ārpus Hjūsa runas konteksta ar pavisam pretēju domu, kāda bijusi pašam runas teicējam.

Judikatīvā konstitūcija

Judikatīvās konstitūcijas koncepciju Lietuvas tiesiskajā sistēmā attīstījuši tiesību zinātnieki, kuri vienlaikus pildījuši arī Lietuvas Konstitucionālās tiesas tiesnešu pienākumus, – profesori Egidijs Jarašūns (*Egidijus Jarašiūnas*) un Egidijs Kūris (*Edidijus Kūris*).²⁰ Tādā veidā Lietuvas tiesiskajā sistēmā atspoguļota ideja par evolucionējošu, dinamisku, dzīvu konstitūciju, kurai ir ne vien miesa – referendumā pieņemts konstitūcijas teksts, bet arī gars – nerakstītu konstitucionālo principu un vērtību kopums, kuru savā praksē iztulko, konkretizē un tālāk attīsta konstitucionālā tiesa.²¹

No šādas konstitūcijas sistēmas izriet konstitucionālās tiesas nolēmumu īpaša nozīme konstitūcijas normu piemērošanā. Konstitucionālajai tiesai vienīgajai ir ekskluzīvas konstitūcijas interpretācijas un konkretizācijas tiesības – neviena cita amatpersona vai institūcija nevar pretendēt uz līdzvērtīgām tiesībām konstitūcijas normu satura noskaidrošanā, un konstitucionālās tiesas sniegtā konstitūcijas interpretācija un konkretizācija ir juridiski saistošas.²²

Konstitucionālās tiesas nolēmumos ietvertā konstitūcijas interpretācija, konkretizācija un tālāk attīstīšana veido oficiālo konstitucionālo doktrīnu – vispārsaistošu tiesību avotu, kas piemērojams vienlaikus ar konstitūcijas tekstu.²³ Konstitūcijas teksta piemērošana bez oficiālās konstitucionālās doktrīnas izmantošanas vai pretēji tai ir nepieļaujama.²⁴

Lai arī Lietuvas konstitucionālo tiesību teorijā tiek atzīti arī citi tiesību avoti, tomēr starp tiem oficiālajai konstitucionālajai doktrīnai un konstitucionālās tiesas sniegtajai konstitūcijas interpretācijai un konkretizācijai ir īpaša vieta.²⁵ Konstitucionālā tiesa savos nolēmumos pamatā atsaucas tikai un vienīgi uz oficiālo konstitucionālo doktrīnu. Tiek uzsvērtas arī konstitucionālās tiesas monopoltiesības uz oficiālās konstitucionālās doktrīnas attīstīšanu un koriģēšanu.²⁶ Analizējot oficiālo konstitucionālo doktrīnu, dažkārt tiek norādīts uz līdzībām ar precedentu tiesībām.²⁷

Atzīstot, ka konstitūcijas teksts atspoguļo tiesiskās sistēmas ideālus un potenciālu, tiek uzsvērts, ka oficiālā konstitucionālā doktrīna atspoguļo konstitūcijas konkretizāciju un detalizāciju attiecīgajā laikā. Ja konstitucionālās tiesas darba gaitā tiek uzkrāts

²⁰ Žalimas D. 2018, p. 253.

²¹ Plašāk sk.: Kūris E. Konstitucijos dvasia. Jurisprudencija, 2002, t. 30(22), pp. 16–31.

²² Žalimas D. 2018, pp. 291–298.

²³ Oficialioji konstitucinė doktrina. Pieejama: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/oficialioji-konstitucine-doktrina/704> [aplūkota 24.03.2025.]

²⁴ Jarašiūnas E. Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemas. Jurisprudencija, 2009, t. 1(115), pp. 41–44.

²⁵ Birmontienė T., Butvilavičius D., Maksimaitis M., Žiobienė E. Konstitucijos teorijos pagrindai, konstitucinės teisės samprata. Grām.: Lietuvos konstitucinė teisė. Antroji laida. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2017, pp. 32–39.

²⁶ Jarašiūnas E. Oficialios konstitucinės doktrinos .. 2009, p. 58.

²⁷ Žalimas D. 2018, pp. 295–296.

pietiekams apjoms atziņu, kas veido oficiālo konstitucionālo doktrīnu, var konstatēt judikatīvas konstitūcijas esību, proti, ka konstitūcijas teksts apaudzis ar oficiālo konstitucionālo doktrīnu un izveidojis vienotu konstitucionālās īstenības regulējumu.²⁸

Lai varētu veidoties judikatīva konstitūcija, ir nepieciešama izpratne par konstitucionālās tiesas īpašo misiju konstitūcijas iztulkošanā, konstitucionālajai tiesai piešķirot ekskluzīvas tiesības konstitūcijas iztulkošanā un konkretizācijā.²⁹ Judikatīvā konstitūcija aptver visu konstitūcijas normu, principu un vērtību iztulkojumus, konkretizāciju un tālāk attīstīšanu, ko savos nolēumos veikusi konstitucionālā tiesa, un šai oficiālajai konstitucionālajai doktrīnai ir tāds pats juridiskais spēks kā konstitūcijas normām un principiem.³⁰ Šajā ziņā Lietuvas tiesiskajā sistēmā ir atzīts, ka judikatīvo konstitūciju rada nevis viens konstitucionālās tiesas nolēmums, bet tās veidošanās ir pakāpenisks un konsekvents process. Lai izveidotos judikatīvā konstitūcija, ir nepieciešams pietiekams oficiālās konstitucionālās doktrīnas apjoms.³¹

Tādā veidā Lietuvas tiesiskajā sistēmā tiek saskaņota vajadzīgā konstitūcijas stabilitāte, lai tajā būtu pēc iespējas mazāk grozījumu, ar nepieciešamību pēc konstitūcijas dinamiskas attīstības, tai esot aktuālai un aptverot visus aktuālos sabiedrības dzīves jautājumus. Īstenojot “dzīvās konstitūcijas” koncepciju, Lietuvas tiesiskajā sistēmā ar konstitucionālās tiesas nolēmumu palīdzību tiek nodrošināts konstitūcijas pārākums un efektivitāte.³²

Līdz ar to tiek arī atzīts, ka oficiālā konstitucionālā doktrīna nekad nav pabeigta un pilnīga; ir iespējama oficiālās konstitucionālās doktrīnas attīstība un grozīšana (pārskatīšana). Taču kā oficiālās konstitucionālās doktrīnas attīstība, tā arī tās grozīšana (pārskatīšana) ir konstitucionālās tiesas kompetencē.³³

Lai arī Lietuvas Konstitucionālā tiesa ir kritizēta par vēlmi iegūt politisko ietekmi, tomēr kopumā Lietuvas tiesiskajā sistēmā Konstitucionālās tiesas loma ir akceptēta un pozitīvi novērtēta. Spēkā esošās Konstitūcijas stabilitāti un sekmīgumu lielā mērā nodrošinājusi konsekventa un aktīva Konstitucionālās tiesas pozīcija. Mainoties Konstitucionālās tiesas tiesnešiem, nav mainījusies attieksme pret Konstitucionālās tiesas misiju noteikt Konstitūcijas saturu un attīstīt oficiālo konstitucionālo doktrīnu. Skaidra un precīza judikatīvās konstitūcijas koncepcijas definēšana un īstenošana savā ziņā padarījusi Konstitucionālo tiesas ietekmi paredzamu un atklātu. Sabiedrība un politiskās varas rēķinās ar noteiktiem, iepriekš definētiem un izskaidrotiem noteikumiem Konstitūcijas īstenošanā.

Izaicinājumi judikatīvajai konstitūcijai

Hjūsa atziņas izcelšana un judikatīvās konstitūcijas koncepcijas uzsvēršana var radīt potenciālu spriedzi starp konstitucionālo tiesu, no vienas puses, un politiskajām varām un daļu sabiedrības, no otras puses. Tas jo īpaši būtiski ir šobrīd, saskaroties

²⁸ Jarašiūnas E. Jurisprudencinė konstitūcija. Jurisprudencija, 2006, t. 12(90), p. 27.

²⁹ Ibid, p. 28.

³⁰ Ibid, p. 29.

³¹ Ibid, p. 30.

³² Žalimas D. 2018, pp. 288–291.

³³ Jarašiūnas E. Jurisprudencinė konstitūcija, 2006, p. 31.

ar neliberālo demokrātiju fenomenu. Ja konstitucionālās tiesas pašas pretenciozi izceļ Hjūsa atziņu un flirtē ar ideju par gala vārdu konstitūcijas satura noteikšanā, tad var sagaidīt atsevišķu politisko spēku mērķtiecīgu vērsanos pret tām.³⁴

Jau Lietuvas Konstitucionālā tiesa, to kritizējot par pārlieku aktīvismu, ir dēvēta gan par konstitūcijas šamaņiem³⁵, kuri vienīgie zina patieso konstitūcijas jēgu, gan par melno mantiju aristokrātiem,³⁶ kā elitāru struktūru to pretstatot sabiedrības viedoklim. Vēl plašāk konstitucionālo tiesu kritika izmantota neliberālo demokrātiju veidošanā Centrāleiropā.³⁷ Polijā un Ungārijā pirmā sastāva konstitucionālās tiesas nodrošināja strauju tiesiskās sistēmas transformāciju, kļūstot par ietekmīgiem politikas veidotājiem.³⁸ Neliberālās demokrātijas veidotāji šajās valstīs pēc uzvarām parlamenta vēlēšanās vērsās pret konstitucionālajām tiesām kā pret pirmajiem pretiniekiem. Šajā ziņā izrādījās, ka konstitucionālās tiesas ir salīdzinoši ātri un viegli sapakojamas un nav noturīgas pret demokrātijas apdraudējumu.³⁹

Šajā kontekstā vērts nepiemirst bijušā Izraēlas Augstākās tiesas tiesneša (1978–1995) un priekšsēdētāja (1995–2006) Ārona Baraka (אהרן ברק) komentāru par Hjūsa atziņu. Proti, Baraks uzsvēra: lai arī šī atziņa nav nepareiza, tā uzrāda kaitīgu aroganci. Tiesnešiem savās domās un darbos ir jādemonstrē mērenība un pazemība.⁴⁰ Tādā ziņā nevar aizmirst arī ASV Augstākās tiesas tiesneša (1962–1993) Bairona Vaita (*Byron Raymond White*, 1917–2002) pieeju, ka tiesneša mērķis ir godprātīgi paveikt savu darbu un tikt aizmirstam, nevis atstāt vārdu vēsturē, jo taisnīgumu nodrošina konstitūcija, nevis atsevišķi tiesneši.⁴¹ Ja politiskās varas un sabiedrība akceptē konstitucionālās tiesas autoritāti un demonstrē uzticēšanos tiesas darbam, tas nav pamats lepnībai un pašapmierinātībai, bet gan liela atbildība, kas jāapzinās. Jebkurā gadījumā savas lomas un pretenziju uz galavārdu izcelšana konstitūcijas satura noteikšanā nav labākā stratēģija nedrošos laikos.⁴²

Tāpat arī no juridisko metožu mācības perspektīvas ir pretenciozi uzskatīt, ka konstitūciju kā vienīgā institūcija interpretē un konkretizē tikai konstitucionālā tiesa. Ja sabiedrība vēlas iedarbīgu un reālu konstitūciju, kas ietekmē sabiedriskās attiecības un tiek efektīvi piemērota, jāapzinās, ka konstitūcijas normu satura noskaidrošana un piemērošana ir ikviena tiesību normu piemērotāja atbildības jautājums.⁴³ Satversmes

³⁴ Sal.: Balodis R. Satversme pārkāpj 100 gadu sliekšni, mokoties ar relativisma un tiesu aktīvisma kaitēm. Pieejams: <https://telos.lv/satversmes-100-gadu-slieksnis/> [aplūkots 24.03.2025.]. Sk. arī: Rozenbergs R. Satversmes simtgadi sagaidām ar novājinātu parlamentāro varu. Intervija ar Ringoldu Balodi. Pieejams: <https://nra.lv/neatkariga/intervijas/371744-satversmes-simtgadi-sagaidam-ar-novajinatu-parlamentaro-varu.htm> [aplūkots 24.03.2025.]

³⁵ Sakalas A. Ir Konstitucines Teismas jau blogas. Pieejams: <https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/asakalas-ir-konstitucinis-teismas-jau-blogas-41207191> [aplūkots 24.03.2025.]

³⁶ Žalimas D. 2018, p. 295.

³⁷ Sajó A. *Ruling by Cheating. Governance in Illiberal Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021, pp. 66–74; 183–185.

³⁸ Plašāk sk.: Robertson D. 2010, pp. 83–143.

³⁹ Sadurski W. *A Pandemic of Populists*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022, pp. 116–126.

⁴⁰ Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, p. 112.

⁴¹ Gorsuch N. M. *A Republic, If You Can Keep It*. New York: Crown Forum, 2020, pp. 15–16, 322–323.

⁴² Sk. arī: Pleps J. Konstitucionālā struktūra nedrošos laikos. Augstākās Tiesas Biļetens, 2023, Nr. 27, 67.–70. lpp.

⁴³ Sk. arī Satversmes tiesas 19.12.2012. lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01 18.2. punktu. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2012/200.22> [aplūkots 24.03.2025.]

tiesa Latvijā ir tālredzīgi uzsvērusi, ka “demokrātiskā un tiesiskā valstī ikvienai valsts varas institūcijai ir pienākums ievērot Satversmes normas un principus. Turklāt ikviens valsts institūciju veiktas tiesību piemērošanas jautājums ir pakļauts tiesu varas kontrolei, kas garantē Satversmei atbilstošu tiesību normu piemērošanu”⁴⁴. Konstitūcijas normu satura noskaidrošana un piemērošana tiesiskajā un sociālajā realitātē notiek visdažādākajos tiesību normu piemērošanas procesos, un ne visos gadījumos par kādu jautājumu būs iespēja izteikties konstitucionālajai tiesai. Tas savukārt nozīmē, ka ekskluzīvu konstitūcijas satura noteikšanas tiesību garantēšana konstitucionālajai tiesai savā ziņā nonāk pretrunā ar tiesību avotu daudzveidības principu.

Atbilstoši tiesību avotu daudzveidības principam tiesību normu piemērotājam ir jāņem vērā un jābalstās uz visiem tiesiskajā sistēmā pieejamajiem tiesību avotiem, kas ļauj nonākt pie pareiza un taisnīga lēmuma lietā.⁴⁵ Latvijas konstitucionālo tiesību teorijā ir atzīta virkne tiesību avotu, kuri ietekmē konstitūcijas normu izpratni un kuri būtu ņemami vērā konstitūcijas normu satura noskaidrošanā.⁴⁶ Satversmes tiesas nolēmumiem ir īpaša nozīme Satversmes normu piemērošanā, bet tie nav vienīgie pieļaujamie avoti, kuri būtu izmantojami Satversmes normu satura noskaidrošanā.⁴⁷ Tādā ziņā Satversmes tiesas spriedumu un lēmumu par tiesvedības izbeigšanu ierindošana pie patstāvīgajiem tiesību avotiem, atzīstot to vispārsaistošo spēku un obligāto raksturu, atspoguļo šā tiesību avota nozīmīgumu tiesiskajā sistēmā,⁴⁸ bet tas neizslēdz citu tiesību avotu izmantošanu Satversmes normu satura noskaidrošanā.

Tādā veidā tiek nodrošināta konstitucionālās tiesas autoritātes prioritāte konstitūcijas satura noteikšanā, bet ne bezierunu ekskluzivitāte. Pretējais būtu nesaderīgs ar varas dalīšanas principa prasībām, jo arī konstitucionālā tiesa ir padota likumam un tiesībām. Demokrātiskā tiesiskā valstī neviens neatrodas ārpus vai pāri tiesībām.⁴⁹ Tādā ziņā ir iespējama un nepieciešama konstitucionālās tiesas nolēmumu zinātniska kritika, kā arī cieņpilns dialogs ar konstitucionālo tiesu par tās prakses maiņu.⁵⁰

Demokrātiskas tiesiskas valsts konstrukcija liedz apšaubīt iespēju nodrošināt konstitucionālās tiesas monopolu un ekskluzivitāti konstitūcijas satura noteikšanā. Šajā ziņā attiecīga konstitucionālās tiesas pretenzija būtu pārsteidzīga. Nedrošos laikos arī konstitucionālajai tiesai kā tiesību normu piemērotājam jāapzinās sava padotība likumam un tiesībām, proti, ka tiesa atrod tiesiskajā sistēmā jau pastāvošas tiesību normas, nevis pati rada tās. Tāpat konstitucionālajai tiesai ir saistošs tiesību avotu daudzveidības princips, proti, tai konstitūcijas normu satura noskaidrošanā ir jāizmanto visi pieejamie tiesību avoti, kas palīdz nonākt līdz pareizam un taisnīgam

⁴⁴ Satversmes tiesas 19.12.2012. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01, 23. punkts.

⁴⁵ Rezevska D. Nacionālās tiesību avotu doktrīnas attīstība gadsimta laikā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 282.–283. lpp.

⁴⁶ Kusiņš G. Konstitucionālo tiesību pamati. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads. Inetas Ziemeles un Sanitas Osipovas zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2024, 254.–259. lpp.

⁴⁷ Turpat, 258. lpp.

⁴⁸ Rezevska D. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, 2010, Nr. 1, 28.–31. lpp.

⁴⁹ Bingham T. The Rule of Law. London: Allen Lane, 2010, pp. 3–9.

⁵⁰ Neimanis J. Satversmes tiesas procesa tiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 11.–14. lpp.

lietas risinājumam, ne tikai savā iepriekšējā praksē uzkrātās atziņas. Tādā ziņā judikatīvās konstitūcijas koncepcija ir pārlietu vienkāršota atbilde šo laiku sarežģītajiem jautājumiem, ar kuriem saskaras konstitucionālās tiesas dažādās tiesiskajās sistēmās.

Kopsavilkums

1. Politikiem un sabiedrībai ir pienākums ievērot konstitucionālās tiesas nolēmumus un tajos veikto konstitūcijas normu satura noskaidrošanu. Konstitucionālās tiesas nolēmumu ievērošana ir tiesiskas valsts principa prasība.
2. Konstitucionālajai tiesai ir saistošs tiesību avotu daudzveidības princips, konstitūcijas pārākuma princips un varas dalīšanas princips. Arī konstitucionālā tiesa ir padota likumam un tiesībām, un tā atrod tiesiskajā sistēmā jau pastāvošas tiesību normas, kas nosaka konstitūcijas saturu, nevis pati rada jaunas konstitūcijas normas.
3. Konstitucionālās tiesas veiktā konstitūcijas normu satura noskaidrošana nevar būt vienīgais pieļaujamais avots tālākā konstitūcijas normu piemērošanā. Ikviens tiesību normu piemērotājs ir tiesīgs piemērot konstitūciju, tostarp noskaidrojot piemērojamo normu saturu, un visi konstitūcijas normu satura noskaidrošanas gadījumi ietekmē turpmāko konstitūcijas izpratni un tvērumu. Konstitūcijas normu satura noskaidrošanā jāņem vērā visi avoti, kas palīdz nonākt līdz pareizam un taisnīgam lietas risinājumam.
4. Konstitucionālās tiesas veiktā konstitūcijas satura noskaidrošana ir vispārsaistoša un obligāta, proti, citiem tiesību normu piemērotājiem tā ir jāievēro. Vienlaikus ir iespējams dialogs par konstitucionālās tiesas prakses maiņu, kā arī sagaidāma tiesību zinātnes iesaiste konstitucionālās tiesas nolēmumu analizē.
5. Mērenība un pazemība ir konstitucionāla vērtība varas pilnvaru īstenošanā ikvienā varas atzarā. Jo īpaši no konstitucionālās tiesas sagaidāma pieticība savas lomas un ietekmes uz tiesisko sistēmu pašnovērtējumā.